

УДК 913 (477.87) (036)

Шандор Федір Федорович

доктор філософських наук
завідувач кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
f.shandor@gmail.com

Бартош Олена Павлівна

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри соціології і соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
olena.bartosh@uzhnu.edu.ua

Борщ Костянтин Костянтинович

кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціології і соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
kborsch79@gmail.com

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ІНСТИТУТУ РЕЛІГІЇ

Анотація. Як і в інших галузях суспільствознавчих знань, соціологія релігії перебуває в пошуках. Спираючись на загальносоціологічні засади, вона вдосконалює методи й інструментарій досліджень відповідно до змін в релігійних організаціях, свідомості, психології та поведінці віруючих. При цьому збір фактів, їх опис, аналіз і узагальнення, з'ясування закономірностей і тенденцій розвитку релігійності враховують багатоплановість, динамізм, суперечливість, чуттєвість та інші особливості цього явища. Метою статті є висвітлення проблем соціології релігії. Для досягнення мети і завдань дослідження використовувались теоретичні методи дослідження: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, синтез, конкретизація, абстрагування, узагальнення. Сьогодні важко, просто неможливо конкретно уявити, наскільки складним і важким, інколи болісними і дивними будуть майбутні спроби віднайти відповіді на розчарування і гіркоту, трагедії і парадокси фізично короткочасного та духовно вічного людського буття. Адже йдеться про безперервний процес. У ньому будуть піднесення і спади, свої етапи і стадії, суперечності, пошуки.

Ключові слова: релігія, релігійність, соціологічний прогноз, соціологія релігії.

Вступ. Скільки всього існує її різновидів у світі і скільки їх було в давнину, достеменно не знає ніхто. Кажуть про тисячі релігійних видів і форм, які виникали, розквітали і щезали. Можливо, стільки ж, скільки існувало на планеті Земля народів, племен, націй, оскільки кожна людська спільність набувала зримі риси культурного цілого лише тоді, коли в неї з'являлась система вищих цінностей, недоторканих святинь, шанованих ритуалів і традицій. Якщо врахувати родоплемінні культури, залишки яких збереглися досі в ряді регіонів світу, то загальна кількість релігійних спільнот сягне багатьох десятків тисяч. Однак лише християнських деномінацій (проміжна ланка між церквою і сектою) налічується близько 20 тис. [1, с. 439].

Аналіз останніх досліджень і публікацій Представники різних соціологічних напрямів і шкіл по-різному вивчають та висвітлюють сучасний стан і перспективи релігії як духовної основи культури, без якої не може обійтися жодне суспільство. Кількість визначень останньої наближається до 500 [1, с.431]. Існують світські і конфесійні підходи до аналізу релігії. Надзвичайно складна і дискусійна типологія цього явища.

Метою статті є висвітлення проблем соціології релігії.

Для досягнення мети і завдань дослідження використовувались теоретичні **методи** дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, синтез, конкретизація, абстрагування, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Еволюція релігії протягом тисячоліть і віків подібна до броунівського руху, а її нинішня палітра нагадує пістряву мозаїку,

в якій безліч кольорів та відтінків змінюють своє місце, яскравість і сприймання навколишнім середовищем. Кожна наука вивчає релігію під своїм кутом зору. Для суспільствознавства на першому плані вона як соціальний інститут. Вже з перших європейських соціологів XIX-XX століть (О.Конт, Г.Спенсер, Е.Дюркгейм, Г.Зіммель, М.Вебер, Ф.Тьонніс) релігійні питання посіли чільне місце в їхніх дослідженнях проблем методології соціального пізнання, розвитку суспільства, соціальних структур та ін. Серед тих першопрохідців, які мріяли про нову релігію, наукове розуміння і гуманне оновлення соціуму, було багато священників (Сен-Сімон, Конт, Анфантен, Базар). Цим шляхом пішло чимало їхніх дітей (Ф. Гіддінгс, У. Томас, Дж. Вінсент, У. Самнер, А. Смолл та ін.).

Наукові передумови соціології релігії склалися в епоху Просвітництва. Тоді Гоббс, Юм і Локк обґрунтували існування тісного зв'язку релігії і суспільства, держави і церкви. Соціально-філософську критику феодальних інститутів, в т. ч. церкви, дали Гельвецій, Гольбах і Дідро. З позицій раціонального розуму досліджував релігію Кант. Принцип історизму в її аналізі утвердив Гегель. Зв'язки демократії, вротерпимості і свободи совісті ґрунтовно розкрили Токвіль, Франклін, Джеферсон. Уявлення про релігію збагатили відкриття і дослідження з археології, етнографії, соціальної антропології, мовознавства (Мюллер, Баховен, Тайлор, Фрезер). На цій основі в XIX ст. відбулося відділення наукового вивчення релігії від теології. Саме тоді виник інтерес вчених до «позитивної» соціології (Ф.Куланж) і «позитивної» релігії (О.Конт).

У XX ст., одночасно з поширенням марксизму, робились спроби створення «християнської соціології»

(уперше цей термін запропонував американський автор Й. Стакенберг у 1880 р.). Вона нині має кілька значень. Передусім це певний (християнський) погляд на розглядувані явища і проблеми. Мова йде про ціннісний підхід, зумовлений релігійно-культуовою оцінкою триваючих процесів і подій, чужою об'єктивізму і незацікавленості. У цьому плані існують, зокрема, католицька, православна, протестантська соціології релігії. Іншими словами, маємо свого роду «галузевий» зріз цієї системи знань, спеціалізація якого – переважно внутріконфесійні питання (відмінності в тлумаченні прав і свобод особи, інших категорій, а також соціологічних проблем відповідних церков). Це оціночно нейтральний, начебто, об'єктивний підхід до вивчення релігійних питань, хоча не завжди вільний від суб'єктивізму дослідників (через їхню світоглядну культуру, політичні орієнтації, корпоративні інтереси тощо) [2; 7; 8; 9; 10].

Як і в інших галузях суспільствознавчих знань, соціологія релігії перебуває в пошуках. Спираючись на загальносоціологічні засади, вона вдосконалює методи й інструментарій досліджень відповідно до змін в релігійних організаціях, свідомості, психології та поведінці віруючих. При цьому збір фактів, їх опис, аналіз і узагальнення, з'ясування закономірностей і тенденцій розвитку релігійності враховують багатоплановість, динамізм, суперечливість, чутливість та інші особливості цього явища. Автори, безпосередньо причетні як до фундаментальних досліджень, так і до становлення й утвердження соціології релігії в Україні на рубежі ХХ-ХХІ століть, перебуваючи на діалектико-матеріалістичних, демократичних позиціях, прагнуть без ідеологічних стереотипів, політичних штампів і світоглядних упереджень осмислювати становище і еволюцію релігії в сучасній Україні, враховуючи її багатогранну структуру і соціальну роль, функціонування на різних рівнях, в стабільному й кризовому суспільствах, в Європі і глобалізованому світі. При цьому керуємось органічним взаємозв'язком матеріального і духовного, ідеального й реального, раціонального і психологічного, змісту і форми, причин і наслідків, модернізму й традиційності, іншими загальнонауковими закономірностями.

Як зазначалось, у науці існує близько 500 визначень релігії – від дуже простих (як віра в Бога, обряд жертвоприношення злим духам) до надто складних (філософських, теологічних, містичних і т. ін.), які важко підтвердити. В загальних рисах нині це багатопланове, специфічне духовне утворення (догмати, погляди, переконання, емоції, дії, установки тощо), яке виражає віру людини в існування надприродного Начала, виступає засобом спілкування з Ним, входження у Його світ. Форм такої віри, вважають релігієзнавці, - тисячі, а спілкування – значно більше. Бо для кожного віруючого воно індивідуальне, неповторне. Отож не дивує і широка диференціація віруючих за належністю до різних релігій. Вагається, що нині у світі з 7,5 млрд. чоловік населення. Близько 2,5 млрд. належать до християнства, 360 млн. – до буддизму, 1,3 млрд. – до ісламу, 1,6 млрд. – до етнонаціональних релігій. Існують також родоплемінні, нетрадиційні релігії, новітні культури. Значна частина людей є агностиками, вільнодумцями, атеїстами, а також індиферентними до релігії [3; 4; 5; 11].

Дослідники відзначають загальне зростання цивілізаційної самосвідомості. Воно відбувається мозаїчно, локально, своєрідно. Могутній Захід, наприклад, проймається «поверненням до своїх коренів», в Японії спостерігається «азіанізація», на Близькому Сході домінує «реісламізація», в Росії активізуються

дебати між західництвом і русофільством. Зусилля США та їх сателітів на утвердження демократичних цінностей та лібералізму в якості універсальних зустрічають зворотню реакцію інших цивілізацій. С. Хантингтон виділяє, зокрема, спільний антизахідний союз конфуціанських й ісламських країн, потенціал і вплив якого важко сповна уявити і усвідомити його можливі наслідки.

Як відомо, для зміцнення свого контролю над планетою, міжнародна олігархія прагне створення підвладної їй нової світової релігії. Остання мислиться як симбіоз реформованих у потрібному їй політичному ключі нинішніх найвпливовіших релігій, які повинні відкинути свої канони, прийняти цінності ліберальної демократії, включно з «правом» спотворення та радикального космополітизму. Цей процес навряд чи відбуватиметься на основі якоїсь однієї світової релігії. Адаже до християнства, наприклад, відносяться лише 33% загальної кількості віруючих. Значить, для решти – абсолютної більшості релігій – щось відмінне від нього. Таку місію неспроможні виконувати буддизм чи іслам.

Спроби творення універсальної світової релігії, безсумнівно, зустрінуть супротив традиційних вірувань, здійснюватимуться у принципово відмінних соціально-політичних, інформаційно-технічних, інтелектуальних умовах. Небачений розвиток науки, інформаційних технологій (Інтернету, більш новітніх видів зв'язку) спричинить радикальні зміни в засобах і методах діяльності церков. Вони ставатимуть своєрідними комунікаційно-культурницькими співтовариствами, з допомогою яких люди задовольнятимуть різнобічні (духовні, матеріальні, соціальні) потреби та інтереси. У цьому незворотному процесі слабшатиме значення сакрального начала, посередницька місія церков, з'являтимуться більш адекватні часові форми стосунків Людини з навколишнім соціальним та природним середовищем і пошуки нових цивілізацій. Одночасно довго зберігатиметься необхідність релігії для того, аби долати пригломшуюче, паралізуюче (за Б. Малиновським) передчуття смерті, нещастя, випадковості і невизначеності особистої долі. Підтверджуватимуться по-новому передбачення П. Тілліха, який вважав релігію пошуком відповідей на вищі життєві запитання про час, простір, причину і матерію. Організовані, статуїовані види духовної діяльності все більше виходитимуть за межі культурних споруд до внутрішнього осмислення, переживання і поведінки особи, страждаючої від самотності. Орієнтацію на надприродне доповнюватиме колективний та індивідуальний досвід сприймання священного і людського, міфічного і реального, потойбічного і земного, таємничого і пізнаваного. Релігія все більше втрачає функцію «умилостивлення і умиротворення сил», що стоять вище людини і які, мовляв, спрямовують та контролюють хід природних явищ і людського життя. Тобто слабшатиме практичний вплив віри в існування вищих сил і прагнення задоврити й догодити їм.

Висновки. Сьогодні важко, просто неможливо конкретно уявити, наскільки складним і важким, інколи болісними і дивними будуть майбутні спроби віднайти відповіді на розчарування і гіркоту, трагедії і парадокси фізично короткочасного та духовно вічного людського буття. Адаже йдеться про безперервний процес. У ньому будуть піднесення і спади, свої етапи і стадії, суперечності, пошуки. Об'єктивно зростатиме значення соціології: сьогодні і в найближчі десятиліття потрібні ґрунтовні аналізи, адекватні оцінки, оптимальні прогнози цілого ряду існуючих і виникаючих проблем. До них відносимо насамперед

дослідження структури духовних потреб, ціннісних орієнтацій основних соціальних груп, перспектив демографічного розвитку, глибинних мотивів і тенденцій еволюції релігійності в Україні, співвідношення сакрального і мирського в буденній свідомості, взаємодії конфесійного і етнонаціонального чинників

у духовному житті, сучасних шляхів формування гуманістичного світогляду молоді, творення правової соціальної держави, становлення громадянського суспільства, відродження вітчизняної школи та інші проблеми, вкрай важливі для ефективної політики і управлінської діяльності.

References

1. Dobrenkov, V.I. & Kravchenko, A.I. (2007). *Fundamental naya sotsiologiya: V 15 t., T. 11: Kul'tura i religiya* [Fundamental Sociology: In 15 vols., Vol. 11: Culture and Religion]. Moscow: INFRA-M [in Russian].
2. Eryshev, A.A. & Lukashovich, N.P. (1999). *Sotsiologiya religii* [Sociology of Religion]. Kyiv: MAUP [in Russian].
3. Horodyanenko, V.H. (2008). *Sotsiologichna entsyklopediya* [Sociological Encyclopedia]. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].
4. Hvyshyany, D.M., & Lapyna N.Y. (Ed.). (1988). *Kratkyy slovar po sotsiologiyu* [Short dictionary on sociology]. Moscow: Polytyzdat [in Russian].
5. Kolodnyi, A. & Lobovyk, B. (Ed.). (1996). *Relyhiyznavchyy slovnyk* [Religious dictionary]. Kyiv: Chetverta khvylya [in Ukrainian].
6. Markovych, D. (1993). *Obshchaya sotsiologiya* [General sociology]. Rostov-na-Donu: Rostov University Publishing House [in Russian].
7. Parashchevin, M. (2009). *Relihiya ta relihiynist v Ukrayini* [Religion and Religiosity in Ukraine]. K.: Instytut polityky; Instytut sotsiologiyi NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
8. Ryazanova, L.S. (2004). *Relihiyne vidrodzhennya v Ukrayini: sotsiokulturnyy kontekst* [Religious revival in Ukraine: the sociocultural context]. Kyiv: Instytut sotsiologiyi NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
9. Samyhyn, S.Y., Nechypurenko, V.N., & Polonskaya Y.N. (1996). *Relyhiyovedenye: sotsiologiya y psikhologiya religii* [Religious Studies: Sociology and Psychology of Religion]. Rostov-na-Donu: Fenyks [in Russian].
10. Shulha, M.O. (2009). *Neopolitychni oriyentatsiyi naseleennya i bezpeka Ukrayiny: za danymy sotsiologiv* [Geopolitical orientations of the population and the security of Ukraine: according to sociologists]. Kyiv: TOV «Drukarnya «Biznespolihraf» [in Ukrainian].
11. Volovych, V.I. (1998). *Sotsiologiya: korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk* [Sociology: short encyclopedic dictionary]. Kyiv: Ukrayinskyy Tsentr dukhovnoyi kultury [in Ukrainian].

Список використаної літератури

1. Добренков В.И. Фундаментальная социология: В 15 т., Т. 11: Культура и религия / В.И.Добренков, А.И.Кравченко. – М.: ИНФРА-М, 2007, 1104 с.
2. Ерышев А.А. Социология религии / А.А.Ерышев, Н.П.Лукашевич. – К.: МАУП, 1999. – 120 с.
3. Соціологічна енциклопедія / Укл. В.Г.Городяненко. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
4. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М.Гвишиани, Н.И.Лапина; Сост. Э.М. Коржева, Н.Ф.Наумова. – М.: Политиздат, 1988. – 479 с.
5. Религиєзнавчий словник / За ред. А.Колодного і Б.Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 389 с.
6. Маркович Д. Общая социология. Пер. с серб.-хорв. – Ростов-на-Дону: Изд. Рост.ун-та, 1993. – 272 с.
7. Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні. – К.: Інститут політики; Інститут соціології НАН України, 2009. – 68 с.
8. Рязанова Л.С. Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2004. – 252 с.
9. Самыгин С.И. Религиоведение: социология и психология религии / Самыгин С.И., Нечипуренко В.Н., Полонская И.Н. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 672 с.
10. Геополітичні орієнтації населення і безпека України: за даними соціологів. За ред. М.О.Шульги. – К.: ТОВ. «Друкарня «Бізнесполіграф», 2009. – 80 с.
11. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / під ред. В.І.Воловича; Соціологічна асоціація України. – Київ: Український Центр духовної культури, 1998. – 736 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018 р.

Стаття прийнята до друку 25.04.2018 р.

Шандор Федор

доктор философских наук
заведуючий кафедрой социологии и социальной работы
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

Бартош Елена

кандидат педагогических наук, доцент
доцент кафедры социологии и социальной работы
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

Борщ Константин

кандидат социологических наук, доцент
доцент кафедры социологии и социальной работы
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ИНСТИТУТА РЕЛИГИИ

Аннотация. Как и в других отраслях обществоведческих знаний, социология религии находится в поисках. Опираясь на общесоциологические основы, она совершенствует методы и инструментарий исследований в соответствии с изменениями в религиозных организациях, сознания, психологии и поведении верующих.

При этом сбор фактов, их описание, анализ и обобщение, выяснение закономерностей и тенденций развития религиозности учитывают многоплановость, динамизм, противоречивость, чувственность и другие особенности этого явления. Для достижения цели и задач исследования использовались теоретические методы исследования: анализ научной литературы по проблеме исследования, синтез, конкретизация, абстрагирование, обобщение. Сегодня трудно, просто невозможно конкретно представить, насколько сложным и трудным, иногда болезненными и странными будут будущие попытки найти ответы на разочарование и горечь, трагедии и парадоксы физически кратковременного и духовно вечного человеческого бытия. Ведь речь идет о непрерывном процессе.

Ключевые слова: религия, религиозность, социологический прогноз, социология религии.

Shandor Fedir

Doctor of Philosophy
Head of the Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

Bartosh Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

Borshch Konstantyn

Candidate of Sociological Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

SOCIOLOGICAL RESEARCH OF THE INSTITUTE OF RELIGION

Abstract. As in other branches of social science knowledge, sociology of religion is in search. Based on general sociological principles, it improves the methods and tools of research in accordance with changes in religious organisations, consciousness, psychology and behaviour of believers. At the same time, the collection of facts, their description, analysis and generalisation, the clarification of the laws and trends of the development of religiosity take into account the versatility, dynamism, contradiction, sensibility and other features of this phenomenon. The purpose of the article is to highlight the problems of the sociology of religion. To achieve the goals and objectives of the study, theoretical methods of research were used: the analysis of scientific literature on the problem of research, synthesis, specification, abstraction, generalisation. It is difficult, simply impossible to imagine exactly how complex and difficult, sometimes painful and strange will be epy future attempts to find answers to the frustrations and bitterness, tragedy and paradoxes of physically short-term and spiritually eternal human being. It is a continuous process. There will be ups and downs, stages, contradictions, searches. Objectively, the significance of sociology will grow: Today and in the coming decades, we need solid analyses, adequate estimates, optimal forecasts for a number of existing and emerging problems. These include, first of all, the study of the structure of spiritual needs, the valuable orientations of the main social groups, the prospects for demographic development, the deep motives and trends of the evolution of religiosity in Ukraine, the correlation of sacred and secular in everyday consciousness, the interaction of confessional and ethno-national factors in spiritual life, modern ways of forming a humanistic world outlook. youth, creation of a legal social state, the formation of civil society, the revival of the domestic school and other problems, very important for effective policy and management activities.

Key words: religion, religiosity, sociological forecast, sociology of religion.